

*Л.Ю. КУЧЕР, кандидат економічних наук
А.В. КУЧЕР, викладач
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва*

Шляхи підвищення ефективності виробництва молока на інноваційній основі

Постановка проблеми. Актуальність, доцільність і значущість розв'язання проблеми підвищення прибутковості виробництва молока в аграрних підприємствах ґрунтуються на рівні його інтенсивності визначається тим, що має місце значний розрив між генетичним потенціалом продуктивності корів різних порід при середньому його значенні на рівні 7–8 тис. кг та фактично досягнутою в Україні продуктивністю (3975 кг у 2010 р.). Тобто реалізація цього потенціалу становить лише близько 50 %, основною причиною чого вчені вважають недотримання товаровиробниками технологічних умов утримання, вирощування й годівлі сільськогосподарських тварин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення досвіду зарубіжних країн із високоінтенсивним розвитком молочного скотарства (надій – 7–12 тис. кг) показує можливість і доцільність нарощування продуктивності корів, оскільки поки що Україна за цим показником значно відстає від розвинутих країн. Зазвичай у таких випадках особлива увага приділяється можливостям, пов'язаним з інтенсифікацією виробництва за рахунок запровадження в галузь досягнень НТП та передового досвіду. У цьому зв'язку слід зазначити, що абсолютним лідером у світі за продуктивністю корів (13 тис. кг) є Ізраїль, де худобу, що представлена голштинською породою, утримують безприв'язно, технологія годівлі ґрунтується на повнорационних кормових сумішах, близько 10 % корів доять за допомогою роботів, а інших – у доїльних залах, при цьому запроваджено автоматизовану систему управління молочним стадом. Це яскраво демонструє

необхідність інтенсифікації галузі на інноваційній основі й в Україні. Отже, нині є потреба зорієнтувати вітчизняне молочне скотарство на випробуваний у світі ефективний шлях його ведення – інтенсивний, що потребує економічного обґрунтування напрямів інтенсифікації. Окремі аспекти порушеної проблеми знайшли своє втілення в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких: З. Березівський [1], Л. Кучер [3], В. Мерчанський [4], Н. Оляднічук [5], Н. Шиян, Н. Ляліна [6], К. Bolton, J. Vanderlin [7], J. Priekulis, J. Latvietis [8], О. Perekhozhuk [9], R. Riester, M. Hartl, J. Dick [10].

Мета статті полягає у висвітленні результатів дослідження інтенсифікації на інноваційній основі як важеля підвищення прибутковості виробництва молока в аграрних підприємствах.

Виклад основних результатів дослідження. Спираючись на результати аналізу вказаних досліджень, під інтенсифікацією молочного скотарства розуміємо такий розвиток (процес) виробництва, що ґрунтується на якісному вдосконаленні всіх його компонентів і передбачає збільшення обсягу виробництва молока, поліпшення його якості та зростання прибутковості. Цей процес знаходить своє відображення у сформованому рівні інтенсивності виробництва молока, тобто концентрації до оптимального рівня авансованого капіталу (витрат) на корову, що забезпечує нарощування продуктивності корів та ефективніше використання вкладених ресурсів. На основі комплексного аналізу й кількісної оцінки досягнутого рівня інтенсивності виробництва молока в підприємствах Чернігівської області впродовж останніх п'яти років нами запропоновано чотирирівневу класифікацію за показником про-

дуктивності корів (табл. 1), що дало змогу визначити різні типи підприємств за рівнем інтенсивності виробництва молока. Типи означених підприємств вирізняються на основі середньої продуктивності корів за досліджуваними роками (2006–2010), яка становила по області близько 3000 кг на корову в рік

(табл. 2). Отже, перспективна модель розвитку молочного скотарства, спрямована на підвищення його прибутковості, передбачає поступову орієнтацію виробників молока на впровадження високоінтенсивних технологій у цій галузі з досягненням продуктивності корів більше 4500 кг.

1. Формування прибутковості виробництва молока залежно від типів підприємств за рівнем інтенсивності в Чернігівській області, 2006–2010 рр.

Рік	Витрати на корову, грн				Продуктивність, кг				Рівень рентабельності (збитковості), %				Маса прибутку (збитку) на 1 корову, грн			
	Типи підприємств за рівнем інтенсивності виробництва молока															
	Критичний	Низький	Середній	Високий	Критичний	Низький	Середній	Високий	Критичний	Низький	Середній	Високий	Критичний	Низький	Середній	Високий
2006	1180	1957	2853	4761	1184	2292	3683	5513	-19,9	-9,5	8,2	9,9	-159	-153	214	463
2007	1412	2367	3795	5785	1167	2230	3654	5553	-20,6	3,6	18,3	40,3	-207	75	637	2306
2008	1844	2992	5026	6931	1217	2294	3614	5532	-22,8	-1,8	8,2	18,3	-374	-51	389	1408
2009	1513	3351	5184	7908	893	2271	3630	5616	-26,7	-13,9	-2,7	11,6	-377	-412	-131	951
2010	2362	4485	6510	10385	1135	2365	3682	5661	-9,9	-3,1	20,7	37,8	-172	-132	1287	4001

Джерело: Розраховано авторами на основі даних форми № 50-с.г.

Тому держава, яка на рівні області виступає в особі Головного управління агропромислового розвитку, має всіляко сприяти прискоренню

організації таких підприємств створенням сприятливих інституційних передумов та привабливого інвестиційного клімату в галузі.

2. Характеристика типів сільгосппідприємств Чернігівської області залежно від рівня інтенсивності виробництва молока

Типи підприємств	Діапазон продуктивності, кг	Коротка характеристика
Критичний	До 1500	Сюди належать підприємства, в яких не дотримується технологія виробництва молока, витрати не сприяють підвищенню продуктивності, що призводить до суцільної збитковості виробництва молока, тому в перспективі вони не витримають конкуренції й не зможуть забезпечувати прибуткове функціонування галузі
Низький	Від 1500 до 3000	Підприємства, що входять до цієї групи, є в більшості випадків збитковими, проте для них характерна перманентна незначна прибутковість при сприятливій кон'юктурі ринку, проте в перспективі вони не зможуть конкурувати та одержувати достатній для простого відтворення галузі рівень прибутковості
Середній	Від 3000 до 4500	Підприємства цієї групи розглядаються як потенційно прибуткові з незначними порушеннями технологій виробництва, в перспективі вони зможуть досягати прибутковості реалізації молока й забезпечувати просте відтворення галузі
Високий	Більше 4500	Підприємства, в яких витрати спрямовані на підвищення продуктивності корів, абсолютно дотримується технологія виробництва, вони конкурентоспроможні, при цьому досягають такого рівня прибутковості, який дає змогу забезпечувати не лише просте, а й розширене відтворення молочного скотарства в майбутньому

Джерело: Розроблено авторами.

За результатами дослідження були виявлені значні коливання витрат з розрахунку на корову, що доводить відмінності в рівнях інтенсивності виробництва молока, й встановлено, що в міру зростання витрат на корову простежується закономірне підвищення

їхньої продуктивності. Проведений аналіз показав, що тіснота зв'язку між розміром витрат на корову та їх продуктивністю характеризується парним коефіцієнтом кореляції в межах 0,77–0,83. Розраховано, що протягом 2006–2010 років збільшення витрат на

корову на 1 грн забезпечувало підвищення продуктивності на 0,4-0,7 кг. Визначити чіткі тенденції у формуванні прибутковості виробництва молока залежно від розміру витрат на корову виявилось неможливим, за винятком однієї – показники рівня рентабельності й маси прибутку на корову в групі з найвищими витратами завжди перевищували показники групи з найнижчим їхнім рівнем. Разом із тим у збиткових підприємствах збільшення витрат на корову не виправдовувало себе, адже простежувалася тенденція до зростання збитковості, а в прибуткових була абсолютно протилежна ситуація: зі зростанням витрат на корову спостерігалось підвищення не лише технологічної ефективності, а й зростання прибутковості.

Ідентифіковано закономірність, за якої із нарощуванням продуктивності корів зменшується збитковість та зростає прибутковість виробництва молока як за рахунок зниження собівартості, так і підвищення цін його реалізації [3]. Встановлено, що рівень беззбиткової продуктивності корів дорівнює 3 тис. кг, проте не лише конкурувати, а й вигравати конкурентну боротьбу зможуть ті підприємства, які досягають середньорічної продуктивності корів на рівні 5–7 тис. кг. Визначення оптимальної продуктивності корів ґрунтується на необхідності забезпечувати відтворення стада та максимального подовження продуктивного життя корів. З'ясовано, що головним чинником зниження виробничої собівартості 1 ц молока в підприємствах із продуктивністю корів до 3 тис. кг є підвищення надоїв, а в тих, де надої більше 3 тис. кг, – зменшення розміру витрат на корову, або ж раціональніше їх використання.

З огляду на виявлену залежність продуктивності корів від величини витрат на корову та вплив продуктивності на прибутковість можна стверджувати, що відправною точкою високоприбуткового виробництва молока в аграрних підприємствах має бути раціональна інтенсифікація молочного скотарства на інноваційній основі (рис.), яка розглядається як практичне впровадження у виробництво інновацій, націлене на досягнення й підвищення прибутковості вироб-

ництва високоякісного товарного молока. Головна мета такої інтенсифікації полягає в тому, що підвищення рівня витрат на корову має забезпечувати не лише зростання їхньої продуктивності, а й ріст прибутковості виробництва молока, що передбачає реалізацію перспективних інноваційно-інвестиційних проектів реконструкції ферм, переобладнання корівників, використання прогресивних технологій, будівництво молочно-доїльних блоків.

На нашу думку, в молочному скотарстві інновації умовно можна поділити на чотири великі групи: селекційно-генетичні; техніко-технологічні; інновації в годівлі й ветеринарного обслуговування корів; організаційно-економічні. Серед перелічених інноваційних векторів у сучасних умовах в аспекті підвищення прибутковості виробництва молока на особливу увагу заслуговує освоєння інноваційних технологій виробництва, оскільки зміна технології в цій галузі, зазвичай, має вагоміший ефект, ніж використання інших новинок. Але це в жодному разі не зменшує ролі інших інновацій, бо лише їхнє комплексне впровадження забезпечує формування синергічного ефекту.

Таким чином, інноваційна діяльність нині є фундаментом забезпечення прибутковості виробництва молока й органічно вписується в концепцію «діаманта» М. Портера, згідно з якою при постійному зростанні конкуренції головним фактором виживання підприємства стає його інноваційність. Стратегічним важелем і запорукою раціональної інтенсифікації молочного скотарства має бути переведення його розвитку на інноваційні засади, що передбачає широкомасштабне освоєння інноваційних технологій. Досвід такої орієнтації вказує на виправданість його використання іншими підприємствами (табл. 3). Порівняльний аналіз основних технологічних процесів показує переваги інноваційної технології над традиційною, що в результаті забезпечує формування високоприбуткового виробництва молока. Так, при інноваційній технології продуктивність корів в 1,5 раза, маса прибутку на 1 ц молока та з розрахунку на корову – відповідно в 2,6 і 4,5 раза більша, ніж при традиційній.

Мета: забезпечити підвищення прибутковості виробництва молока шляхом формування інтенсивного типу виробництва, за якого вартість виробленого на корову молока в оцінці за фактичними цінами реалізації зростатиме як мінімум такими ж темпами, що й витрати з розрахунку на корову

Стратегічні вектори інтенсифікації на інноваційній основі

Селекційно-генетичні:

нові й удосконалені породи корів з більш високим генетичним потенціалом та якісно кращими господарськими ознаками

Цільові пріоритети

Породи корів із потенційною продуктивністю 7-9 тис. кг, жирністю молока 3,7-4,5 %, вмістом білка 3,4-3,7 %

Техніко-технологічні:

нові та вдосконалені технології виробництва молока й новітнє технологічне обладнання

Цільові пріоритети

Доїння в доїльних залах і охолодження молока в танкерах, безприв'язно-боксове утримання, використання фермських комбайнів

Інновації у сфері годівлі та ветеринарного обслуговування корів: нові й удосконалені способи годівлі, кормові добавки, премікси, біостимулятори, оптимізовані раціони; нові засоби захисту тварин від хвороб та вдосконалені способи їх діагностики

Цільові пріоритети

Цілорічна однотипна годівля повнораціонними кормосумішами, комп'ютерна діагностика фізіологічного стану корів

Організаційно-економічні:

підвищення концентрації та спеціалізації; удосконалення менеджменту: організації, нормування й оплати праці, продуктивніші методи аналізу, планування, організації, мотивації та контролю

Цільові пріоритети

Формування спеціалізованих підприємств оптимальних розмірів, автоматизована система управління виробничим процесом

Параметри	Пріоритетні засади формування визначеного рівня продуктивності корів, кг			
	до 4000	4000-5000	5000-6000	6000-7000
Корми	Годівля якісними кормами	Годівля за збалансованим раціоном за поживністю	Годівля збалансованими повноцінними кормовими сумішками	Цілорічна однотипна годівля збалансованими повноцінними кормовими сумішками
Корова	Підійде будь-яка молочна порода	Необхідна порода жирно-молочного типу, наприклад, бура молочна, джей-серська, лебединська	Необхідна молочна порода з високою продуктивністю наприклад, червона степова, українська червона голштинізованого типу	Необхідна молочна порода інтенсивного типу, наприклад українська червоно-ряба молочна, українська чорно-ряба молочна
Кадри	Підійдуть будь-які працівники	Потрібні працівники з досвідом	Потрібні кваліфіковані працівники	Потрібні компетентні працівники, які володіють сучасними технологіями
Комфорт	Підійде будь-який типовий корівник	Підійде типовий механізований корівник із молокопроводом	Потрібен реконструйований корівник із доїльним залом	Потрібні сучасний корівник з новітнім обладнанням, а також система управління здоров'ям тварин

Інтенсифікація молочного скотарства на інноваційній основі як економічний важіль підвищення прибутковості виробництва молока

Джерело: Розроблено за результатами опрацювання наукової літератури.

3. Порівняльна характеристика традиційної й інноваційної технологій виробництва молока та їх впливу на його прибутковість у сільгосппідприємствах Чернігівської області, 2010 р.

Технологічні процеси	Елементи технологій		Показник	Технології виробництва		Інноваційна, % до традиційної
	традиційна	інноваційна		традиційна	інноваційна	
Утримання	Прив'язне	Безприв'язне	Кількість підприємств	210	14	6,7
Годівля	Навантаження й роздавання кормів здійснюється механізовано (КТУ-10) або вручну, транспортування до годівниць – механізовано чи з використанням живої тягової сили	Навантаження, змішування, нормування, транспортування й роздавання кормів здійснюється автоматизованими змішувачами-кормороздавачами Triolet Solomix та Siloking VM 9, тварини мають вільний доступ до кормових столів	Поголів'я корів на підприємство, гол.	209	369	176,6
			Виробництво молока на підприємство, ц	7317	19202	у 2,6 р. б.
			Продуктивність, кг	3501	5204	148,6
			Витрати на корову, грн	6331	9813	155,0
			Виробнича собівартість, грн/ц	180,83	188,57	104,3
Напування	Індивідуальні напувалки типу АП-1	Групові напувалки з підігрівом типу Suevia 5711	Повна собівартість, грн/ц	204,46	195,05	95,4
			Ціна реалізації, грн/ц	240,84	289,87	120,4
Доїння	У стійлах у переносні відра, бідони (УДБ-100) чи молокопровід (УДМ-200)	У доїльному залі (Ялинка 2х12 типу «Euro Class 1200», «Вест-фалія»; «DeLaval» паралель; УДЯ-16, БАТ «Брацлав») з наступним охолодженням молока (Kuos-7000)	Рівень товарності, %	85,3	98,2	+12,9
			Маса прибутку на 1 ц молока, грн	36,4	94,8	у 2,6 р. б.
			Рівень рентабельності, %	17,8	48,6	+30,8
			Коефіцієнт окупності витрат	1,178	1,486	126,1
Прибирання гною	Видалення гною скребковими транспортерами типу ТСН-3Б, ТСН-160	Видалення гною дельта-скреперними установками типу GOZ, УСГ-3	Цінова конкурентоспроможність, %	15,1	32,7	+17,6
			Маса прибутку на 1 корову, грн	1087	4845	у 4,5 р. б.
			Питома вага виручки від реалізації молока, %	23,7	30,9	+7,2

Джерело: Складено й розраховано авторами на основі даних форми № 50-с.г. і даних суцільного обстеження сільськогосподарських підприємств з виробництва та переробки молока, проведеного фахівцями Головного управління агропромислового розвитку Чернігівської облдержадміністрації спільно з науково-дослідним центром «Чернігівагропромпродуктивність».

Водночас дослідження інфраструктури ринку інновацій Чернігівської області показали, що 60% агроформувань-респондентів підтверджують перспективність застосування інноваційних технологій утримання тварин, відмовляються – 8 %, не визначилися – 32 %. Разом із тим повну готовність до впровадження вказаних технологій підтверджує 24 % респондентів, тобто вдвічі менше ніж тих, що готові до застосування племмолодняку [2]. Отже, аграрії значно більше заінтересовані в упровадженні інновацій, пов'язаних саме із досягненнями науки в

сфері селекції сільськогосподарських тварин, ніж із упровадженням інноваційних технологій. Проте проведений аналіз прибутковості виробництва молока за традиційною й інноваційною технологіями переконливо показав, що найважливішим складником і джерелом конкурентних переваг підприємств є все ж таки новітні технології, тому для становлення конкурентоспроможного виробника менеджерам досліджуваних підприємств слід правильно усвідомити важливість інноваційних технологій у молочному скотарстві.

Посилення інноваційної складової інтенсифікації не уявляється можливим без значного збільшення інвестицій. Активізація інвестиційної діяльності буде можливою в разі створення державою таких умов, які б мотивували бізнес до фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів у молочному скотарстві. Ще одним напрямом активізації інноваційних процесів має бути збільшення інвестицій у формування людського капіталу, адже саме від компетентності персоналу та його ставлення до виробничого процесу значною мірою залежать продуктивність праці й рівень витрачання ресурсів, що формує прибутковість. Прискорення інтенсифікації можливе лише за умови активної участі всіх працівників у заходах щодо раціоналізації та інноватизації виробництва.

Не можна залишити поза увагою й те, що за результатами проведених досліджень чітко простежується взаємозв'язок між рівнем інтенсивності та концентрацією виробництва молока. Можна стверджувати, що важливою передумовою високоінтенсивного виробництва й базисом для впровадження інновацій є достатній рівень концентрації поголів'я корів, адже ті підприємства, які ма-

ють менше 50 корів, навіть при високій їх продуктивності та поглибленій спеціалізації, зазнають збитків. Досягти високої прибутковості можна лише за умови практичного прояву і збалансованої взаємодії концентрації та інтенсивності. Наближення рівня концентрації поголів'я й продуктивності корів щонайменше до 400 корів та 4500 кг забезпечуватиме підвищення прибутковості виробництва молока як за рахунок дії кожного з них, так і їх сукупності як системи, що функціонує на засадах синергетики.

Висновки. Подальшу інтенсифікацію молочного скотарства на інноваційній основі слід розглядати як першочерговий економічний важіль і запоруку підвищення прибутковості виробництва якісного молока й ефективного використання генетичного потенціалу продуктивності корів в аграрних підприємствах. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо в розробці методичних рекомендацій щодо формування економічного механізму інтенсифікації виробництва молока на інноваційній основі в сільськогосподарських підприємствах із різним рівнем інтенсивності ведення молочного скотарства й концентрації виробництва.

Список використаних джерел

1. *Березівський З. П.* Економічний механізм формування виробничих витрат в скотарстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / З. П. Березівський. – Житомир, 2003. – 20 с.
2. *Іванько А. В.* Формування інноваційної моделі розвитку насінництва на Чернігівщині / А. В. Іванько, О. Ю. Лікоть // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 92–96.
3. *Кучер Л. Ю.* Інтенсифікація молочного скотарства у підвищенні його прибутковості / Л. Ю. Кучер // Вісн. аграр. науки. – 2010. – № 12. – С. 72–75.
4. *Мерчанський В. В.* Економічне обґрунтування напрямів інтенсивного розвитку молочного скотарства в ринкових умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / В. В. Мерчанський. – Х., 2004. – 20 с.
5. *Оляднічук Н. В.* Інтенсифікація молочного скотарства на інноваційній основі в аграрних формуваннях Черкащини / Н. В. Оляднічук // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 105–111.
6. *Шиян Н. І.* Економічні проблеми інтенсифікації виробництва молока в контексті теорії спадної віддачі / Н. І. Шиян, Н. С. Ляліна // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 74–79.
7. *Bolton K.* Milk production costs in 2007 on Selected Wisconsin Dairy Farms [Electronic resource] / K. Bolton, J. Vanderlin. – University of Wisconsin, Center for Dairy Profitability, 2011. – 17 p. – Mode of access : <http://cdp.wisc.edu/milk%20production%20costs.htm>.
8. *Priekulis J.* Economic profitability of milk production [Electronic resource] / J. Priekulis, J. Latvietis // Engineering for rural development. – 2009. – P. 81–85. – Mode of access : tf.llu.lv/conference/.../14_Juris_Priekulis.pdf.
9. *Perekhozhuk O.* Marktstruktur und Preisbildung auf dem ukrainischen Markt für Rohmilch / O. Perekhozhuk. – Leibniz-Institut für Agrarentwicklung in Mittel- und Osteuropa, 2007. – 289 s.
10. *Riester R.* Milch : Agrarmärkte 2009 : Jahresheft / R. Riester, M. Hartl, J. Dick. – Stuttgart, 2010. – S. 202–234.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2012 р.

*